

Сучасная беларуская культура ў французскай гістарыяграфіі

Сцебурака А.М.

Дзяржаўная ўстанова адукацыі
“Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы”, Мінск

Артыкул прысвечаны аналізу французскай гістарыяграфіі беларускай культуры XX – пачатку XXI ст. Вылучаюцца падыходы да асвятлення пытання, найбольш запатрабаваныя тэмы, значныя публікацыі і адметнасць навуковага варштату іх аўтараў.

Мэта артыкула – выяўленне асноўных наратываў у даследаванні культуры Беларусі ў рамках сучаснага французскага гістарычнага беларусазнаўства.

Матэрыял і метады. Крыніцай для даследавання сталі перш за ўсё публікацыі, дасяжыны ў кнігазборах, базах дадзеных, электронных бібліятэках, спецыялізаваных аналітычных рэсурсах. У артыкуле выкарыстаныя наступныя метады: гісторыка-генетычны, параўнальна-гістарычны, тыпалагічны, гісторыка-сістэмны.

Вынікі іх абмеркавання. Цягам XX – пачатку XXI ст. вылучыліся цэнтры беларусістыкі ў Францыі ў рамках гістарычных, славістычных, мастацтвазнаўчых школ. Найбольш запатрабаванымі сталі пытанні беларускага тэатра, драматургіі і выяўленчага мастацтва; лёсу яўрэйскай культурнай спадчыны ў Беларусі; адукацыі ў звязку з праблемай ідэалагічнага ціску і дыскрымінацыяй беларускай мовы; мемарыялізацыі значных для французаў месцаў гістарычнай памяці ў нашай краіне (пераважна звязаных з вайной 1812 г.).

Заклучэнне. Беларуская культура мела другое значэнне сярод запатрабаваных тэм французскага гістарычнага беларусазнаўства, саступаючы найперш грамадска-палітычнай гісторыі. Відавочныя значныя лакуны ў французскай гістарыяграфіі беларускай культуры, якія робяць яе досыць уразлівай і несістэмнай.

Ключавыя словы: сучаснае французскае беларусазнаўства, замежная гістарыяграфія беларускай культуры.

(Ученые записки. – 2021. – Том 34. – С. 38–41)

Contemporary Belarusian Culture in French Historiography

Stseburaka A.M.

State Education Establishment
“National Institute for Higher Education”, Minsk

The article is dedicated to the analysis of the French historiography of the Belarusian culture of the 20th - the early 21st centuries. Approaches to the coverage of Belarusian culture, the most popular topics, most significant publications and the distinctiveness of the methodology of their authors are highlighted.

The purpose of the article is to reveal the main narratives in the study of Belarusian culture within modern French historical Belarusian studies.

Material and methods. The source for the study was primarily publications available in libraries, databases, electronic libraries, specialized analytical resources. The following research methods are used in the article: historical genetic, comparative, typological and historical systemic.

Findings and their discussion. During the 20th and early 21st century centers of Belarusian studies in France have been developed within historical, Slavic and art history schools. The most popular themes were: Belarusian theater; drama and fine arts; Jewish cultural heritage in Belarus; education in connection to the problem of ideological pressure and discrimination against the Belarusian language; commemoration of the places of memory significant for the French (mostly related to the War of 1812).

Conclusion. Belarusian culture was of secondary importance among the popular topics of French historical Belarusian studies, giving way primarily to social and political history. There are apparent significant gaps in the French historiography of Belarusian culture, which make it quite vulnerable and non-systemic.

Key words: contemporary Belarusian studies in France, foreign historiography of Belarusian culture.

(Scientific notes. – 2021. – Vol. 34. – P. 38–41)

Нягледзячы на досыць невысокую цікавасць да нашай краіны, якая была характэрная літаральна да апошніх гадоў, усё ж існуе пэўная ўстойлівая традыцыя вывучэння беларускай культуры ў Францыі ў першую чаргу ва ўніверсітэцкім асяроддзі. Станаўленне французскага беларусазнаўства было звязана першапачаткова з вывучэннем непасрэдна нашай мовы і літаратуры. Так, у 1920–1930-я гг. вылучаліся славісты з Каледж дэ Франс, дзе працавалі вядомыя навукоўцы А. Мартэл і А. Мазон. Іх працы закраналі ў першую чаргу праблемы мовы, фальклору, духоўнай культуры Беларусі, што знаходзіла адлюстраванне ў публікацыі часопіса “Revue des etudes Slaves”. А ў 1929 г. А. Мартэл выдаў адну з першых паўнавартасных кніг пра Беларусь [1]. Публікацыі пра беларускую мову і культуру рэгулярна з’яўляліся ў тэматычнай навуковай перыёдыцы напрацягу ўсяго XX ст.: “Le Monde latin et le monde slave”, “Le Monde et l’art slave”, “Le Monde slave”, “Revue des études slaves” і інш.

Пэўны ўплыў на французскую гістарыяграфію аказалі артыкулы і брашуры, падрыхтаваныя па-французску беларусамі-эмігрантамі і афіцыйнымі структурамі ў БССР ці Маскве ў 1940–80-я гг., прысвечаныя культуры Беларусі [2–5].

У апошнія дзесяцігоддзі тэматыка беларусазнаўчых даследаванняў прыкметна пашырылася, што адзначаецца айчыннымі даследчыкамі французскай гістарыяграфіі [6]. З’явіліся кнігі аб беларускіх аб’ектах архітэктурнай спадчыны са спісу UNESCO, публікацыі аб асаблівасцях выкладання гісторыі ў беларускіх школах ды ўніверсітэтах, аб яўрэйскай культурнай спадчыне, мемарыялізацыі месцаў памяці вайны 1812 г., беларускім тэатральным і выяўленчым мастацтве.

Здабыццё незалежнасці Беларуссю ў 1991 г. стала своеасаблівым каталізатарам да пераасэнсавання гісторыі і культуры Беларусі ў Францыі. Аднак спатрэбілася нямала часу, перш чым былі дасягнуты больш-менш значныя вынікі. Новым якасным этапам у даследаванні найноўшай гісторыі Беларусі ў Францыі стаў канец 1990-х гг. – 2010-я гг., калі беларуская культура з’явілася аб’ектам доктарскіх дысертацый і асобных навуковых манаграфій [7].

Мэта артыкула – выяўленне асноўных наратываў у даследаванні культуры Беларусі ў рамках сучаснага французскага гістарычнага беларусазнаўства.

Матэрыял і метады. Крыніцай для даследавання сталі перш за ўсё публікацыі, дасяжныя ў кнігазборах, базах дадзеных, электронных бібліятэках, спецыялізаваных аналітычных рэсурсах (gallica.bnf.fr, Cairn.info, persee.fr, theses.fr і інш.). У артыкуле выкарыстаны наступныя метады: гісторыка-генетычны, параўнальна-гістарычны, тыпалагічны, гісторыка-сістэмны.

Вынікі і іх абмеркаванне. Так, у сваёй дысертацыі Ж.-П. Жантэ даследаваў сітуацыю з выкарыстаннем беларускай мовы ў перыяд 1980–1990-х гг. Аўтар зыходзіць з таго, што за абраны адцінак часу адбыліся тры змены ў моўнай палітыцы дзяржавы. Значная ўва-

га надаецца месцу беларускай мовы ў школьнай адукацыі, як выніку і адлюстраванню дзяржаўнай моўнай палітыкі. Аўтар найперш вылучыў позні савецкі перыяд, які культываваў нацыянальны і моўны нігілізм (нягледзячы на артыкулы Канстытуцыі СССР 1977 г., якія дэкларавалі роўнасць усіх саюзных моў, ды пакідалі за бацькамі права настойваць на атрыманні адукацыі іх дзецьмі толькі на рускай). Затым перыяд беларусізацыі (звязаны з прыняццем закона аб мовах 1990 г.) і пашырэннем беларускамоўнай адукацыі. Трэці этап, які пачаўся з рэфэрэндуму 1995 г., характарызуецца як новы віток дыскрымінацыі беларускай мовы, нягледзячы на захаванне дэ-юрэ яе дзяржаўнага статусу. Ж.-П. Жантэ канстатаваў, што ў такіх умовах беларуская мова ўсё больш губляе ўплыў у грамадстве і школе, але пры гэтым набывае ролю палітычнага і ідэйнага маркера [8].

Арыгінальны погляд на палітыку дзяржавы ў галіне гістарычнай памяці прапануе праца “Паміж Еўропай і Расіяй: Беларусь са школьных падручнікаў”. Манаграфія доктара паліталогіі Страсбургскага ўніверсітэта А. Задоры прысвечаная фарміраванню нацыянальнай ідэнтычнасці пры дапамозе школьных падручнікаў па гісторыі. Аўтар адзначае, што геаграфічнае становішча паміж Расіяй і Еўропай наклала свой адбітак на працэс ідэнтыфікацыі жыхароў краіны. Савецкія падручнікі навязвалі касмапалітычнае і класовае бачанне мінулага беларускім дзецям. У першай палове 1990-х гг. з’явіліся новыя дапаможнікі, якія спрыялі адкрыццю багатай і годнай павагі гісторыі ўласнага народа і выхоўвалі свабодную асобу. Трэцяе пакаленне падручнікаў стала адказам на дзяржаўны заказ пасля вядомых падзей сярэдзіны 1990-х гг. і адзначаных вяртаннем да многіх міфалагемаў савецкага часу, як і стварэннем новых догмаў [9].

Аналіз апошніх тэндэнцый у сферы вышэйшай адукацыі прапануе грунтоўны нарыс “Рэформы вышэйшай школы Беларусі”, дзе аўтар аргументавана даводзіць аб цяжкасцях імплементацыі новых каштоўнасцей і падыходаў праз прагу далучыцца да Балонскага працэсу, пры настойлівым кансерваванні пераасэнсаваных савецкіх элементаў метадаў працы ў ВНУ [10]. Сугучную тэму выклікаў у сферы вышэйшай адукацыі закранае П. Першо, звяртаючыся да канкрэтнага складанага выпадку – лёсу ЕГУ [11, с. 16].

У 2000 г. ва ўніверсітэце Парыж III была абароненая яшчэ адна знакавая дысертацыя, прысвечаная беларускай культуры – “Беларускія драматургі ў беларускай савецкай драматургіі: трагедыя ўлады”. В. Шыманец праз лёс беларускага тэатра канца XIX ст. – 1920-х гг. імкнулася прасачыць сталенне беларускамоўнай драматургіі, нацыянальнай культуры, мовы, грамадства ў такі зменлівы, трагічны, але і шматбацькавы перыяд гісторыі. Яе навуковы даробак атрымаў уважальнае ў шэрагу кніг і артыкулаў. Пад кіраўніцтвам В. Шыманец у Францыі была заснаваная серыя “Беларуская калекцыя” для публікацыі сучасных навуковых даследаванняў аб Беларусі. Відавочна, што стварэнне гэтай

дадзенай серыі ў выдавецтве “Harmattan” стала найважнейшым дасягненнем у кірунку адкрыцця гісторыі і культуры Беларусі для французскага грамадства. Менавіта ў гэтай “La collection Biélorussie” пабачылі свет дзве грунтоўныя кнігі В. Шыманец пра беларускі тэатр [12; 13].

Варта прыгадаць таксама кнігу В. Шыманец “Гаворым па-беларуску: мова і культура”, падрыхтаваную ў суаўтарстве з А. Гужон, бо гэта адно з першых сучасных аб’ёмных выданняў аб беларускай мове і культуры на французскай мове. Агульныя ўводзіны ў пытанне і нарыс пра беларускае мінулае дазваляюць французскаму чытачу дастаткова добра пазнаёміцца з культурай Беларусі. Кніга змяшчае цэлы шэраг краіназнаўчых дадзеных, якія даюць уяўленне аб мове і літаратуры, у тым ліку і праз чытанне абраных урыўкаў з паэзіі і прозы знакавых беларускіх аўтараў, перакладзеных на французскую мову. Практычны складнік выдання раскрываецца ў наяўнасці размоўніка (лексікон на дзве тысячы слоў), дадаткі са звесткамі аб граматыцы і лексіцы беларускай мовы [14].

Яшчэ адной цікавай французскім даследчыкам тэмай беларускай культуры з’яўляецца гісторыя мастацтва. Натуральна, існуе велізарны пласт біяграфічных выданняў, прысвечаных мастакам “Парыжскай школы” беларускага паходжання (Шагал, Суцін, Цадкін, Бакст і інш.). Аднак далёка не ўсе французскія аўтары аддаюць належнае беларускаму складніку ў іх жыцці і змесце творчасці мастакоў. Важным выключэннем з’яўляецца манаграфія К. Ле Фоль пра мастацкую школу ў Віцебску (1897–1923) [15]. Кніга абапіраецца на архіўныя крыніцы і мастацкія матэрыялы, якія адлюстроўваюць найважнейшыя аспекты гэтай знакамітай мастацкай школы. Моцным бокам кнігі з’яўляецца падрабязнае апісанне гістарычнага фону стварэння мастацкай студыі Ю. Пэна. Гэта дазволіла пазнаёміць французскага чытача са своеасаблівым становішчам габрэяў у Віцебску і Паўночна-Заходнім краі Расійскай імперыі. Другая частка кнігі прысвечаная “рэвалюцыйнаму перыяду” мастацкага вучылішча, калі з 1918 па 1923 год М. Шагал, В. Ермалаева і К. Малевіч ператварылі студыю Ю. Пэна ў свабодную мастацкую майстэрню. Тут выкладчыкі і навучэнцы эксперыментавалі з найноўшымі тэндэнцыямі ў выяўленчым мастацтве: кубізмам, футурызмам, экспрэсіянізмам, супрэматызмам. К. Ле Фоль даследуе найважнейшыя сферы дзейнасці мастацкай школы (манеру выкладання, падрыхтаваныя выставы, публікацыі, святочныя інсталяцыі і плакаты, тэатральныя пастаноўкі). Улічваючы, што аўтар спецыялізуецца на гісторыі яўрэйства, то не выпадковы акцэнт у трэцяй главе кнігі зроблены на пытанні іўдзейскага мастацтва. Аўтар разглядае ўнёсак Віцебскай мастацкай школы ў больш шырокі кантэкст “яўрэйскага мастацкага рэнесансу” ў Расійскай імперыі. Безумоўна, гэтым не вычэрпваецца тэма мастацтва ў французскім беларусазнаўстве. Прыгадаем, да прыкладу, даследаванні аб беларускім сакральным мастацтве (M. Raineri) ці архітэктурным абліччы беларускай сталіцы ў XX ст.

[16; 17]. Адметна, што кніга Ф. Белла пабачыла свет у маскоўскім выдавецтве ў 2020 г. у перакладзе з французскай мовы і стала заўважнай з’явай у асэнсаванні спадчыны канструктывізму і неакласіцызму ў архітэктуры Мінска [18]. Распрацоўваецца таксама цікавы кірунак: наяўнасць дзяржаўнай цензуры ў сучасным беларускім мастацтве, у прыватнасці, у альтэрнатыўнай беларускай музыцы [19]. Роля флэш-мобаў, як зладзённай формы арт-дзейнасці актывістаў грамадзянскай супольнасці [20]. Пытанні ўціску царквы і правоў веруючых ў БССР [21]. Шляхі развіцця сучаснай беларускай літаратуры і творчасць Нобелеўскай лаўрэаткі 2015 г. – С. Аляксевіч [22].

Адным з важных аспектаў беларуска-французскага культурнага супрацоўніцтва стала вывучэнне беларускіх месцаў вайны 1812 года ў кантэксце захавання гістарычнай памяці. Справай мемуарылізацыі “Рускай кампаніі” Напалеона ў Беларусі стала займацца некалькі французскіх арганізацый (“La Fondation Napoléon”, “Souvenir napoléonien”, “Centre d’Etudes Napoleoniennes”), што падрабязна адлюстроўваецца на старонках часопісаў “Études napoléoniennes”, “Revue du Souvenir Napoléonien”. Значную ўвагу ў французскім друку прыцягнула адкрыццё некалькіх помнікаў, звязаных з данінай павагі ахвярам вайны 1812 г.: на Брылёўскім полі па ініцыятыве Ф. Бакура (1997), у Студзэнцы пад час перапахавання жаўнераў Вялікай арміі, знойдзеных каля в. Селішча Вілейскага раёна ў 2007 г. [23].

Надзвычай важную ролю ў раскрыцці культурнага і турыстычнага патэнцыялу любой краіны грае UNESCO. Для сучаснага французскага беларусазнаўства наяўнасць чатырох класіфікаваных аб’ектаў у нашай краіне становіцца дадатковым матывам пільнай іх увагі. Невялікая кніга французскіх аўтараў, адным з якіх з’яўляецца палітолаг П. Маршазан, які ўжо выдаў дыктоўную манаграфію “Беларусь”, прапануе французскаму чытачу досыць змястоўны нарыс аб гістарычных і прыродных скарбах краіны [24; 25]. Навуковая і аналітычная складнікі такога роду выданняў выклікаюць перадузятасць, так як часцінка маюць пераважна кампілятыўны характар. Але ўлічваючы вельмі скупую французскамоўную літаратуру пра культуру і прыроду Беларусі, нават такое сціплае выданне пачынае набываць пэўную вагу для беларусазнаўства, складаючы разам з іншымі даведнікамі і артыкуламі дадатковы пласт краіназнаўчай інфармацыі.

Заклучэнне. Такім чынам, вывучэнне беларускай культуры зараз адбываецца пераважна ў межах французскай школы гісторыі, славістыкі, культуралогіі, мастацтвазнаўства і сацыялогіі. Сярод найбольш запатрабаваных тэм вылучаюцца беларускі тэатр, выяўленчае мастацтва, архітэктура, літаратура, адукацыя і моўныя працэсы ў звязку з грамадска-палітычнымі трансфармацыямі ў Беларусі ў XX – пачатку XXI ст.

Беларуская культура мела другаснае значэнне сярод запатрабаваных тэм французскага гістарычнага беларусазнаўства, саступаючы грамадска-палітычнай

гісторыі. Падсумоўваючы, выдавочныя значныя лакуны ў французскай гістарыяграфіі беларускай культуры, якія робяць яе досыць уразлівай і несістэмнай.

Даследаванне выканана пры падтрымцы БРФФД і РФФД у рамках навуковага праекта Г20Р-011 “Сучаснае замежнае гістарычнае беларузнаўства: эвалюцыя метадалагічных падыходаў і ацэнак”.

Літаратура

1. Martel, A. Les blancs-russes: Etude historique, géographique, politique et économique / A. Martel. – Paris : A. Delpeuch, 1929. – 174 p.
2. La politique culturelle dans la République socialiste soviétique de Biélorussie / Institut de critique d'art, d'ethnographie et de folklore de l'Académie des sciences de la RSS de Biélorussie. – Paris: UNESCO, 1978. – 52 c.
3. Biélorussie: aperçu sommaire de l'histoire de la nation biélorussienne et du mouvement de libération nationale / L. Rydlevsky. – Paris, 1948. – 40 c.
4. Culture, littérature, art / O. Nechaj. – Minsk: Belarus, 1977. – 32 p.
5. Costume national biélorusse: catalogue de l'exposition “Costume national biélorusse” organisée par le Musée national de la République socialiste soviétique de Biélorussie et l'Association France–U.R.S.S. – Paris: Association France–U.R.S.S., 1981. – 53 p.
6. Калько, В.Н. Феномен белорусоведения во Франции в XX – начале XXI вв. в отечественной и французской историографии / В.Н. Калько // Весн. Палес. дзярж. ун-та. Сер. Грамадскіх і гуманітарных навук. – 2013. – № 1. – С. 9–14.
7. Сцебурака, А.М. Навуковая беларусістыка ў Францыі: 2000–2020 гг. / А.М. Сцебурака // Научные труды Республиканского института высшей школы. – Вып. 21. Ч. 3. – Минск: РИВШ, 2021. – С. 20–28.
8. Jeantheau, J.-P. Les choix linguistiques parentaux en milieu scolaire au Bélarus: Révélateurs des politiques et du conflit linguistiques (1984 à 1998): Approches statistique et historique (Thèse de doctorat) en 3 vol. / J.-P. Jeantheau. – Paris, 2001. – 196, 274, 133 p.
9. Zadora, A. Entre Europe et Russie: la Biélorussie des manuels scolaires / A. Zadora. – Paris: l'Harmattan, DL 2016. – 221 p.
10. Gille-Belova, O. Les réformes de l'enseignement supérieur en Biélorussie. Entre poids de l'héritage soviétique et influence internationale diffuse / O. Gille-Belova // Revue d'études comparatives Est-Ouest. – 2014. –1 (№ 45). – P. 55–90.
11. L'enseignement supérieur biélorussien en exil / P. Perchoc // Le Courrier des pays de l'Est – № 2006/5 (no 1057). – P. 79–83.
12. Symaniec, V. Le théâtre en Biélorussie: fin du XIXe siècle-années 1920 / V. Symaniec; préf. de M.-Ch. Autant-Mathieu. – Paris: l'Harmattan, 2003. – 315 p.
13. Symaniec, V. Mikola Piniguine, mises en scène d'un exil / V. Symaniec. – Paris: l'Harmattan, DL, 2003. – 161 p.
14. Symaniec, V. Parlons biélorussien: langue et culture / V. Symaniec, A. Goujon. – Paris: l'Harmattan, 1997. – 380 p.
15. Le Foll, C. L'école artistique de Vitebsk (1897–1923). Eveil et rayonnement autour de Pen, Chagall et Malévitch / Le Foll, C. – Paris: l'Harmattan, 2002. – 280 p.
16. Raineri, M. Icones miraculeuses de Biélorussie / M. Raineri. – Minsk: Editeur Kolas, 2013. – 124 p.
17. Белла, Ф. Минск. Архитектура столицы. 1917–1956 / Ф. Белла. – М.: Кучково поле, 2020. – 192 с.
18. Скурко, П. Тайная гісторыя мінскага праспекта / П. Скурко // Наша гісторыя. – 2021. – № 2. – С. 4–22.
19. Kryzhanouski, Y. Gouverner la dissidence. Sociologie de la censure sous régime autoritaire: le cas du rock contestataire biélorusse / Y. Kryzhanouski // Critique internationale. – 2017. – 3 (№ 76). – P. 123–145.
20. Shukan, T. Le flash-mob : forme d'action privilégiée des jeunes contestataires en Biélorussie / T. Shukan // Raisons politiques 2008. – № 1 (n 29) – P. 9–21.
21. Lapatniova, A. Administrer la religion en URSS. Le cas de la Biélorussie et de la Lituanie / A. Lapatniova // Cahiers du monde russe. – № 47/4. – P. 749–780.
22. Du bon et du mauvais usage du témoignage dans l'œuvre de Svetlana Alexievitch / G. Ackerman, F. Lemarchand // Tumultes 2009. – № 1–2 (n° 32–33), – P. 29–55.
23. Napoléon à la Bérézina, 26–29 novembre 1812 : la bataille, les ponts, la traversée, le monument du Centre d'études napoléoniennes / sous la dir. de F.É. Beaucour. – Levallois-Perret: Centre d'études napoléoniennes, 2004. – 399 p.
24. Biélorussie: Belovezhskaya Pushcha, arc géodésique de Struve, Nesvizh, Mir / L. Marchesin, P. Marchesin. – Paris: L'infini, 2011. – 126 p.
25. Marchesin, P. La Biélorussie / P. Marchesin. – Paris: Éd. Karthala, 2006. – 160 p.

Паступіў у рэдакцыю 13.12.2021